

зуміти оцінити місце мистецтва в контексті живопису, музики, світової літератури. Результатом роботи вчителя мови і є вміння застосовувати набуті під час уроків знання, подолати життєву кризу, визначити пріоритети.

Духовну моральну особистість не можна виховати без вчителя-наставника, тобто без людини, яка є поводитирем для дітей та молоді у світ духовності. І головним завданням вчителя є виховання громадянина України, патріота своєї держави, який зможе успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури.

Бажаємо вам успіхів у збагаченні учнів новими знаннями, у формуванні соціальнокомпетентної, а значить мовнокомпетентної людини.

Л. М. Тітаренко,

методист КЗ «Інноваційно-методичний центр»

Криворізької міської ради

УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОРИ ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ, ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуті шляхи реалізації українського та європейського векторів вивчення російської мови, літератури, зарубіжної літератури в школі. На фоні реалій сьогодення розглянуті проблеми та перспективи викладання предметів, розроблені конкретні методичні рекомендації.

Стаття буде корисна вчителям, які викладають предмети «російська мова», «зарубіжна література» та інтегрований курс «Література».

Ключові слова: *український та європейський вектори вивчення предметів, міжмовні та міжлітературні паралелі, культура мовлення, культурологічна та компаративна змістові лінії.*

В статье рассмотрены пути реализации украинского и европейского векторов изучения русского языка, литературы, зарубежной литературы в школе. На фоне современных реалий рассмотрены проблемы и перспективы преподавания предметов, разработаны конкретные методические рекомендации.

Статья будет полезна учителям, которые преподают предметы

«русский язык», «зарубежная литература» и интегрированный курс «Литература».

Ключевые слова: украинский и европейский векторы изучения предметов, межъязыковые и межлитературные параллели, культура речи, культурологическая и компаративная содержательные линии.

Ukrainian and European vectors of Russian language, literature, and foreign literature in the process of socialization of civil society. The article considers the ways of realization of Ukrainian and European vectors in the study of Russian language, literature, foreign literature in school. On the background of the realities of our time studied the problems and prospects of teaching, developed specific guidelines.

The article will be useful to teachers who teach subjects «Russian language», «foreign literature» and integrated course «Literature».

Key words: Ukrainian and European vectors of the study of subjects, cross-language parallels, the culture of speech, comparative and cultural content line.

1. Реалії сьогодення: суспільство, освіта, школа.

Американський психіатр і психотерапевт чеського походження Станіслав Гроф, звертаючись до українських читачів, писав, що немає жодної суперечності в тому, щоб бути *українцем і громадянином планети* водночас.

Дуалістичний характер будь-якої національної освіти полягає з одного боку, у збереженні доброго, міцного коріння національної культури, з другого – в адекватному оновленні, спрямованому на підготовку особистості до життя в динамічному, взаємозалежному світі. Для сучасної загальноосвітньої школи України, яка переживає ґрунтовне реформування, ця теза знаходить своє відображення в оновленні стандартів змісту освіти, побудованих на національному та регіональному підґрунті з урахуванням тенденції європейського і світового розвитку.

Формування європейської ідентичності громадян України побудовано, перш за все, на спільності цінностей, які сповідують європейці та українці. Так, проведене 2010 року у країнах Європейського Союзу опитування показало найбільшу підтримку таких цінностей: права людини (38%), демократія (38%), мир (35%), правова держава (25%), солідарність, підтримка інших (20%), повага до інших культур (18%), повага до людського життя (14%), рівність (13%), свобода особистості (12%), толерантність (11%),

самореалізація (4%), релігія (3%) і жодної з цих цінностей – три відсотки. На думку дослідника Ю. Сурміна, базовими цінностями сучасного українського суспільства є духовність, свобода, національно-культурні цінності, патріотизм, мир, свобода особистості, права людини, рівність, толерантність.

То ж ми, українці, маємо за що виступати разом з європейцями вже сьогодні: за мир і свободу, за демократію і верховенство закону, за рівність, права людини і солідарність. І ці цінності не є чимось уявним, вони закарбовані в законодавстві і вже давно стали ключовим орієнтиром освітнього простору України. Пріоритети загальноєвропейської освіти полягають у наданні молодому поколінню **знань** про спільну європейську спадщину та практичних умінь адаптуватись до життя й навчання в різних країнах Європи, бути мобільними, соціально здібними, здатними до комунікації та захисту своїх прав. Пам'ятаймо, що практична реалізація стратегічного курсу України на європейську інтеграцію залежить від нашої з Вами готовності підготувати молодь до повноцінного існування в європейському просторі.

Сьогодні вчитися за кордоном мріє ледь не половина молодих українців. Принаймні, закордонного навчання для своїх дітей у 2013 році бажали 49% батьків. До 2025 року, як вказує Інститут міжнародної освіти, вчитися не вдома будуть близько 8 мільйонів осіб із молоді, а кілька років тому ця цифра була в 3 рази менше. У яких країнах навчаються українці? У Польщі, Великій Британії, Німеччині, США та Канаді. Сучасна молодь не боїться змін, спрямовує свої погляди за кордон: навчається, працює, вільно спілкується з молоддю всього світу, використовуючи інтернет-мережі та скайп, подорожує до інших країн. І завдання вчителя сьогодні полягає в вихованні громадян України як громадян Європи та Світу, з одного боку, та формуванні в учнів громадянських якостей, патріотизму, розуміння приналежності до Українського народу, з другого.

То ж не випадково педагогічна Конституція Європи зазначає, що «високий професіоналізм і компетенції учителя спрямовуються на

формування повноформатного суб'єкта європейського процесу – людини глибоких знань і культури, носія гуманістичної філософії, світогляду, моралі, національних і загальнолюдських цінностей, виховання вмінь, потреби, прагнення їх реалізації в європейському і світовому життєвому просторі».

У нормативних документах, які регламентують викладання російської мови, літератури, зарубіжної літератури закладено політичні та суспільні зміни. Так, у програмі з зарубіжної літератури для 5-9 класів зазначено, що в ній «збережено європейський та український вектори». Тобто підбір літературних творів такий, що сприяє формуванню національної та європейської свідомості школярів. Згідно з Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти всі освітні галузі повинні мати *українознавче* спрямування, що безпосередньо стосується галузі «Мови і літератури», до якої належать предмети «Зарубіжна література», «Російська мова», інтегрований курс «Література».

2. Шляхи реалізація українського та європейського векторів під час вивчення російської мови.

Розглянемо шляхи реалізації європейського та українського векторів на уроках із перелічених предметів. Почнемо з **російської мови**. Невід'ємною частиною нашого життя та нагальною потребою сучасного суспільства стала проблема інтеграції мов у європейському просторі, що, без сумніву, необхідно враховувати під час навчання російської мови українських школярів. Яким чином? Які позитивні та негативні сторони має це явище? Як працювати вчителю російської мови сьогодні?

Наші учні навчаються в умовах двомовності, більшість із них послуговуються російською мовою, в т.ч. у школах з українською мовою навчання. І це не випадково, адже згідно зі статистикою, для 30% населення рідна мова – російська. На жаль, поступово мова перетворилась з російської та української на суржик, а в дитячому середовищі – на суцільний сленг. Засилля **іноземних** слів стало справжньою проблемою. Наприклад, сучасні 6-ти класниці провели дослідження з теми «Современный язык школьников» та

розмістили в інтернеті сленговий словник учнів середньої ланки. Виявилося, що великий відсоток слів, які використовують учні в активному словнику, – іноземного походження та ще й трансформовані в сленг. Ось деякі з них:

Фэйл – провал.

Погугли – поищи.

Фэйк – обман, подделка.

Скрин (скриншот) – снимок экрана.

Свэг – крутой, модный.

Камон – поспеши.

Сорри – простите.

Халк – сильный человек.

Юзаю – пользуюсь компьютером.

Стори – история.

Читер – человек.

ОК – хорошо, нормально.

Слова, що використовуються у соціальних мережах:

Задрот – человек, который много времени проводит за компьютером.

Пост – сообщение в электронной конференции в форуме или блоге.

Админ Ава – аватарка.

Винда – «Windows».

Никнейм – имя пользователя.

Деякі висновки юних дослідниць порадували нас: *«Основная часть современного сленга образовалась благодаря компьютерным играм и заимствованиям. Многие слова компьютерного жаргона образуются по словообразовательным моделям, принятым в русском языке».*

Але несподівано вразило: *«От работы мы получили удовольствие, поскольку тема нам интересна. Мы узнали многих новых слов для общения со сверстниками. Благодаря нашей презентации взрослым станет легче общаться с младшим поколением...».*

Зверніть увагу, не боротьба за чистоту рідної / нерідної мови стала

висновком, а позитивне ставлення до забруднення мови як засобу об'єднання поколінь!

Проблема виходить далеко за межі шкільного спілкування. Рідні слова з легкістю підмінюються запозиченими: знайомі слова «пристрій / устройство», «невдаха / неудачник» забуті, міцно ввійшли в свідомість іноземні «гаджет», «лузер». Відсутні мовні бар'єри, смак до мови, чуття мови.

Європейський мовний вектор зовсім не означає мовного мавпування, зловживання іноземними словами (адже у 90%, як зазначають вчені, є відповідники в рідній мові). Про це треба говорити учням. Демонструвати чисту «солов'їну», рідну або «великий и могучий русский язык», плекати високу мовну свідомість, розвивати мовну прихильність. Як говорив кандидат філологічних наук Сергій Різник, використовувати іншомовні слова необхідно тільки за відсутності мовних відповідників у рідній мові.

У зв'язку з цим роль вчителя-мовника піднімається до рівня борця за чистоту мови – чи то російської, чи то української. І до свого так званого війська необхідно залучати своїх однодумців – учнів. На уроках російської мови необхідно використати всі переваги спільності мов, зокрема:

- активно послуговуватися знаннями, уміннями та навичками, отриманими на уроках української мови,
- практикувати переклад (уникаючи калькування), міжмовні зіставлення,
- проводити роботу зі словом, порівнювати вимову, наголоси в українських та російських словах (*вЕрба – вербА, звонИт – дзвОнить*), розмежувати мовні явища російської та української мов,
- використовувати на уроках російської мови тексти ХХІ століття, уривки творів сучасних авторів, із сучасною тематикою,
- вирішувати мовленнєві завдання щодо комфортного існування учнів у соціальних мережах, розвивати мовне чуття, сприяти формуванню в

учнів самоконтролю та підвищенню культури мовлення, мотивувати їх до вимогливого ставлення до власних висловлювань та їх оформлення,

- розширювати лінгвістичний кругозір учнів,
- формувати соціально-комунікативну компетентність,
- сприяти розвитку національної самосвідомості, патріотичному, морально-етичному і естетичному вихованню учнів,
- формувати повагу до різних мов, культур, традицій, толерантне ставлення до всіх рас, народів, народностей і національностей,
- виховувати прагнення до збереження рідної мови, національних традицій і цінностей в умовах глобалізації світу.

Звертаємо увагу також на те, що зараз з'явилась тенденція щодо відмови від вивчення російської мови в школах з українською мовою навчання, що, безперечно, має об'єктивні причини. Але ж слід враховувати, що найважливішою компетенцією для людини XXI століття є інформаційна, а російська мова (разом із англійською) є засобом доступу до світового інформаційного простору. Також сучасний український учень має доносити правду про життя в Україні, про прагнення інтеграції нашої країни до Європейського та світового суспільства різними мовами, в тому числі й російською. Тому вивчення російської мови в сучасній школі набуває нової мети та нових завдань, а її викладання міцно поєднується з українською мовою.

3. Шляхи реалізації українського та європейського векторів під час вивчення предмета «Зарубіжна література» та інтегрованого курсу «Література».

У програмі з зарубіжної літератури для 5-9 класів, як зазначалось раніше, збережено український та європейський вектори. Вона має виразний українознавчий характер. В програмі інтегрованого курсу «Література» спостерігаються такі ж тенденції. Найчіткіше це прослідковується в культурологічній та компаративній змістових лініях.

Твори сучасних авторів Європи, запропоновані в програмі з зарубіжної

літератури, мають допомогти учням замислитися над питаннями, що виникають у школярів у процесі зростання та вибору власного життєвого шляху, соціалізації особистості. На уроках літератури відбувається виховання громадянської свідомості, гідності та честі в гармонійному поєднанні національних і загальнолюдських цінностей, утвердження ідеалів гуманізму, демократії, добра.

Які шляхи є найбільш ефективними для реалізації поставленої на нашому семінарі проблеми? Який він, сучасний урок зарубіжної літератури? Здається, цей предмет народжений для того, щоб поєднати нас, українців, із європейським світом! На жаль, сучасні тенденції полягають у тому, щоб об'єднати три предмети (українську мову, українську літературу та зарубіжну літературу) в один. Думаємо, що ми можемо запропонувати інший варіант викладання: збегти всі предмети. Разом з тим, предмети «зарубіжна література» та інтегрований курс «Література» в більшій мірі наповнювати українознавчим та європейським змістом. Як саме?

Визначимо ці шляхи:

- висвітлювати взаємозв'язки української та зарубіжних літератур, зв'язки зарубіжних письменників з Україною;
- акцентувати увагу на ролі України в житті та творчості митців зарубіжної літератури, виявляти літературні зв'язки письменників або їх вплив один на одного (пригадаймо, перевірену часом тематику учнівських повідомлень «Пушкін і Україна», «Стендаль і Україна», «Лермонтов і Шевченко», «Лермонтов і Байрон» тощо);
- на уроках треба розглядати особливості втілення української теми в творах зарубіжних письменників;
- розкривати діяльність літературних музеїв України, інших країн (наприклад, музею Гоголя в Великих Сорочинцях, Шолома-Алейхема в Києві, Марини Цвєтаєвої, Олександра Гріна в Феодосії);
- демонструвати здобутки українських письменників і перекладачів творів зарубіжних авторів;

- розкривати багатство мови й літератури на тлі світової культури, наприклад, вразити учнів різноманіттям російських та українських перекладів сонетів Шекспіра;
- розкривати контактні, типологічні та генетичні міжлітературні зв'язки;
- виявляти роль українських письменників і перекладачів у творчості майстрів інших народів;
- розповідати про національні традиції, обряди, звичаї українського народу;
- приділяти значну увагу патріотичному змісту творів, наприклад, «Тарас Бульба» Гоголя, «Вересковий мед» Стівенсона),
- враховувати міжпредметні зв'язки (особливо із українською літературою, історією України);
- практикувати підготовлене виразне читання, подальший аналіз і осмислене читання напам'ять віршів про Батьківщину, рідний край, природу (Міцкевича, Ссеніна, Рільке);
- використовувати найкращі варіанти перекладів літературних творів, переспіви іншими (європейськими) мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою, польською тощо), запропонуйте учням насолодитися віршем Гейне мовою оригіналу та порівняти з художнім перекладом Лермонтова «Горные вершины спят во тьме ночной...», і нехай обирають для себе ближчий, поетичніший, дайте завдання створити власний варіант перекладу: дослівний та художній;
- звертати увагу учнів на майстерність художніх перекладів, барви рідної мови;
- максимально використовувати знання учнями іноземних мов. Спробуйте з дітьми розглядати у фрагментах або цілісно художні тексти мовами оригіналів, що дозволить їм також вдосконалити володіння іноземними мовами, в т.ч. європейськими; дев'ятикласники, наприклад, прекрасно справились із виразним читанням сонетів Петрарки італійською,

чим дуже мене вразили (при чому це був не один учень!), активізуйте інтерес до вивчення іноземних мов у процесі читання творів зарубіжних письменників;

- знайомлячи учнів із найкращими зразками оригінальної й перекладної літератури («золотого» фонду класики та сучасної), навчати проводити міжлітературні паралелі під час аналізу літературних явищ, виявляючи при цьому власне читацьке інтерпретаційне бачення, пов'язуючи його з аналізом оточуючої дійсності та формуючи індивідуальне ставлення до неї. Вдало проходить, наприклад, порівняння образів Гобсека з одноіменної повісті Стендаля та Пузиря з твору Карпенка-Карого «Хазяїн», можна спробувати порівняти того ж таки Гобсека з пушкінськими героями: «скупим лицарем», «старухой» з «Казки про рибака та рибку»;

- під час реалізації проблеми використовувати на уроках різноманітні творчі завдання: складання кросвордів, озвучування діалогів, характеристику героїв, усне малювання, музичні фрагменти, елементи театралізації, застосування ІКТ та мультимедійного дизайну уроків тощо;

- віддавати перевагу використанню проблемного методу вивчення літератури, що має базуватися на основі взаємодії, діалогу. Використовуйте роботу з історичними літературними документами, на яких учні вчать порівнювати, зіставляти, аналізувати, заохочувати учнів до дослідницької роботи;

- поглиблювати вміння й навички учнів здійснювати (виконувати) аналіз та інтерпретацію літературних творів під час факультативних та індивідуальних занять шляхом залучення вихованців до літературно-краєзнавчої і науково-пошукової діяльності в позаурочний час.

Отже, пріоритети загальноєвропейської освіти полягають у наданні молодому поколінню знань про спільну європейську спадщину та практичних умінь адаптуватись до життя й навчання в різних країнах Європи, бути мобільними, соціально здібними, здатними до комунікації та захисту своїх прав.